

FOLIUM CLASSICUM

Nro 98
15.10.2021

(Kuva: Outi Merisalo.)

In memoriam Marja Itkonen-Kaila 1935–2021

Paneelikeskustelu antiikin kirjallisuuden kääntämisestä. Keskustelijoina Marja Itkonen-Kaila, Teivas Oksala, Marko Ahonen, Anneli Luhtala, Hannu Riikonen ja Arto Kivämäki. Kuva julkaistu Etelä-Suomen Sanomissa vuonna 2002. Kuvaaja Kimmo Brandt.

Tässä numerossa:

Puheenjohtajan tervehdys	Anneli Luhtala	4
Marja Itkonen-Kaila (1935–2021)	Anne Helttula & Outi Merisalo	5
”Kirjavirran pieni, sitkeä selviytyjä”	Anneli Luhtala	7
Antiikkia suomeksi – kaikille	Riikka Ala-Risku & Antti Lampinen	8
Uutta kirjallisuutta	Toim. Jamie Vesterinen	10
Palkitut ylioppilaat	Toim. Antti Ijäs	12
Aristophanes Now! 23.6.–21.7.2021	Tua Korhonen	14
Leukaksen kallion obeliski	Ilkka Kuivalainen	16
Kehotekniikan kuvauksien kääntämisestä	Antti Ijäs	21
Tulevia tapahtumia	Toim. Antti Ijäs	24

FOLIUM CLASSICUM, Klassillis-filologisen yhdistyksen jäsenlehti, ilmestyy kerran vuodessa syyslukukauden alussa sekä painetussa muodossa että sähköisesti yhdistyksen kotisivuilla. Päätoimittaja: dos. Anneli Luhtala; toimitussihteeri: FM Antti Ijäs. Yhdistyksen sähköpostiosoite: klassillisfilologinenyhdistys@gmail.com

KLASSILLIS-FILOLOGINEN YHDISTYS (KFY) on tieteellinen seura, jonka tarkoitus on herättää ja ylläpitää harrastusta antiikin kulttuuria kohtaan, edistää sitä koskevaa tieteellistä tutkimusta ja olla yhdyssiteenä tämän alan tutkijoiden ja harrastajien kesken. Tätä varten yhdistys järjestää esitelmä- ja keskustelutilaisuuksia, harjoittaa julkaisutoimintaa ja edistää muillakin samanlaatuisilla tavoilla antiikin tutkimista tai tuntemista.

TOIMIHENKILÖT. Yhdistyksen puheenjohtajana toimii dos. Anneli Luhtala (anne-li.luhtala@helsinki.fi), varapuheenjohtajana dos. Antero Tammisto (antero.tammisto@ide.inet.fi) ja sihteerinä / rahastonhoitajana FM Antti Ijäs (ant-ti.ijas@helsinki.fi). Lisäksi hallitukseen kuuluvat prof. Mika Kajava (mika.kajava@helsinki.fi) ja prof. emeritus Olli Salomies (olli.salomies@helsinki.fi). Yhdistyksen postiosoite: Klassillis-filologinen yhdistys, c/o Kielten osasto (klassillinen filologia) PL 24 (Unioninkatu 40), 00014 Helsingin yliopisto.

YHDISTYKSEEN VOI LIITTYÄ maksamalla jäsenmaksun tilille Danske Bank FI93 80001470979064 (viitenumero 1009) ja lähettämällä osoitetietonsa sihteerille. Varsinainen jäsenmaksu on 30 euroa, opiskelijamaksu 10 euroa.

Kannen kuva: Saint Jerome Extracting a Thorn from a Lion's Paw, c. 1425–1450. The J. Paul Getty Museum, Los Angeles, Ms. 106, recto.

Puheenjohtajan tervehdys

Anneli Luhtala

Syksy 2021 alkaa optimistisissa tunnelmissa yhteiskunnan vähitellen avautuessa. Lähiopetusta yliopistolla lisätään marraskuun alusta lähtien, mikä on helpotus sekä opiskelijoille että meille opettajille, mutta vielä ei ole näköpiirissä aikaa, jolloin yliopistolla voitaisiin järjestää yleisötapahtumia tai muita ulkopuolisia kokouksia; lisäksi Tieteiden talo on remontissa. Näin ollen KFY:n kokoukset toteutetaan edelleen etänä.

Tämä Foliumin numero on omistettu erityisesti antiikin kirjallisuuden suomentamiselle. On ilo todeta tänään, että antiikin kirjallisuuden käännökset ovat vahvasti ja monipuolisesti edustettuna suomalaisilla kirjamarkkinoilla. Erityisen ilahduttavaa on, että Tampereella järjestettiin toukokuussa aiheesta kokopäiväinen seminaari **Antiikkia suomeksi – kaikille**, joka lupaa jonkin muotoista jatkuvuutta kääntäjien ja tutkijoiden yhteydenpidolle ja tapaamisille. Seminarista raportoivat tarkemmin Riikka Alarisku ja Antti Lampinen tässä lehdessä. Palautan omassa kirjoituksessani mieleen, minkälaisia kysymyksiä sivuttiin KFY:n v. 2002 järjestämässä paneelikeskustelussa samasta aihepiiristä (ks. kuva kansilehden kääntöpuolella).

Haluamme erityisesti kunnioittaa yhdistyksen pitkäaikaisen jäsenen, edesmenneen suomentajan Marja Itkonen-Kailan muis-

toa. Oheisessa osoitteessa voit kuunnella Maarit Kaimion Tampereen käännösseminaarin alussa pitämän muistopuheen (kuten myös seminaarin muita esitelmiä): <https://youtu.be/kAcDd9tugl0>. Tässä lehdessä Marjaa muistelevat Anne Helttula ja Outi Merisalo. Muistopuheessa ja -kirjoituksessa työtoverit ja ystävät valottavat sekä Marjan uskomatonta uraa että hänen lämmintä, terävää ja huumorintajuista persoonaansa. Hän osallistui aktiivisesti yhdistyksemme kokouksiin vielä ensimmäisellä puheenjohtajakaudellani (2002–2007), ja viimeisen kerran hän oli mukana vuosikokouksessa 23.2.2016.

Ja lopuksi kaksi tuoretta uutista. Onnittelemme **Marke Ahosta** Tiedonjulkistamisen valtionpalkinnosta 2021, jonka hän sai teoksestaan *Oopiumia ja ajatusharjoituksia – Kirjoituksia antiikin lääketieteestä ja filosofiasta* (2020).

Ylioppilastutkintolautakunnan yleiskokous päätti 8.10. hyväksyä esityksen, jonka mukaan ylioppilastutkinnossa järjestetään vain yksi latinan lyhyen oppimäärän koe syksyn 2025 tutkinnosta alkaen. Laajemmalla kokeella on ollut suorittajia viime vuosina vain n. 5, ja lyhyen kokeenkin osallistujien määrä on laskenut kymmenessä vuodessa noin viidestäkymmenestä neljäänkymmeneen.

Marja Itkonen-Kaila (1935–2021)

Anne Helttula ja Outi Merisalo

Marja Itkonen-Kailan vanhemmat olivat kieli- ja kansatieteilijä, erityisesti saamen kielen ja saamelaiskulttuuriin tutkija, tohtori T. I. Itkonen, ja äidinkielen opettaja, maisteri Iina Itkonen, os. Seppänen. Sisaruksia hänellä oli kaksi, Helsingin yliopiston suomen kielen professori Terho Itkonen ja Museoviraston kirjastonhoitaja Kerttu Itkonen. Hänen setänsä oli niin ikään tunnettu fennougristi, Helsingin yliopiston fennougristiikan professori Erkki Itkonen. Puolisonsa, klassisten kielten ja venäjän kielen syvällisen tuntijan, kääntäjän ja opettajan, opetusneuvos Sakari Kailan kanssa hänellä oli kaksi poikaa, Yrjö (Jori) ja Lauri.

Marja kirjoitti ylioppilaaksi Helsingin Tyttönormaalilyseosta 1954; hän opiskeli Helsingin yliopistossa mm. Rooman kirjallisuutta ja valmistui filosofian kandidaatiksi 1960. Opinnot veivät Suomen Roomaninstituuttiin Villa Lanteen, jossa hän Helsingin yliopiston roomanisen filologian professorin Veikko Väänäsen (instituutin johtajana 1959–1962, 1968–1969) työryhmässä tutki Palatiumin Paedagogium-rakennuksen graffitot. Hän kirjoitti mm. rakennuksen arkkitehtuurista ja seinäkoristelusta ja toimitti yhdessä Heikki Solinin kanssa niteen *Graffiti del Palatino 1. Paedagogium* (Roma 1966), joka ilmestyi osana 3 vastaperustettua Acta Instituti Romani Finlandiae -sarjaa.

Tutkimuksellinen ote oli Marjalle tyypillinen kaikessa toiminnassa. Kielentutkimusta edustaa hänen ansiokas teoksensa *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit* (Helsinki 1997), jossa hän hyödynsi laajaa kielitaitoaan, erinomaista kielitajuun

ja pitkän kääntäjänuran tuomaa syvällistä kokemustaan.

Päaelämäntyönsä Marja teki kääntäjänä 1960-luvun alusta 2000-luvun alkuun. Hän kiteytti Ateenassa v. 1992 järjestetyssä seminaarissa kääntämisen edellytykset seuraavasti: ”Kääntämisessä on kolme asiaa: alkukieli, maan kulttuurintuntemus ja oma äidinkieli. Kaksi ensin mainittua on opittavissa, mutta kolmanteen täytyy olla taipumusta valmiiksi, jotta sitä voi kehittää”. 1960–1990-luvuilla hän toi alkutekstiä tarkasti seuraten luontevalle suomen kielelle niin latinan- kuin kreikankielisiäkin antiikin kirjailijoita: Sallustius (*Catilian salaliitto. Jugurthan sota*, 1963), Cornelius Nepos (*Kuuluisia miehiä*, 1963), Cicero (*Vanhuudesta. Ystäväydestä. Velvollisuudesta*, 1967), Plinius nuorempi (*Kirjeitä keisariajan Roomasta: Valikoima Plinius nuoremman kirjeituotannosta*, 1974; 2. laitos 2019) ja Liviuksen kirjat 1–2 (*Titus Livius, Rooman synty – Ab urbe condita I–II*, 1994); Aisopos (*Aisopoksen tarinoita*, 1975; *Kaksikymmentä Aisopoksen satua*, 1980), Epiktetos (*Epiktetos, Käsikirja ja Keskusteluja*, 1978) ja Holger Thesleffin johtama, usean kääntäjän suurprojekti Platonin *Teokset* (1977–1990), jossa Marja työskenteli mm. Marianna Tynin, Kaarle Hirvosen, Pentti Saarikosken ja A.M. Anttilan kanssa. Hän oli mukana myös v. 1992 ilmestyneen uuden raamatunkäännöksen valmistelussa. Uuden ajan latinankielisiä tekstejä olivat Thomas Moren *Utopia* (suomennos, johdanto ja selitykset, 1971), Leon Battista Albertin *Maalaustaiteesta* (1998) ja Linnén *Flora Lapponica* (*Carl von Linné, Lapin kasveja*, suomennos ja selitykset, 1991). Lapinkuvaukset kiinnostivat muutenkin Marjaa suuresti, mikä ei perhetraditioiden valossa liene

yllättävää: 1970-luvulta lähtien ilmestyivät ranskalaisten Réginald Outhier'n (*Matka Pohjan perille 1736–1737*, 1975, 2. laitos 2011), Jean-François Regnardin (*Retki Lappiin*, suomennos, johdanto ja selitykset, 1982, 2. laitos 2012) ja Xavier Marmier'n (*Pohjoinen maa*, 1999) matkakertomusten käännökset. Niitä täydensivät käännösvalikoimat Faddei Bulgarinin venäjänkielisiä muistelmia (*Sotilaan sydän*, 1996), ensimmäisen ranskankielisen Kalevala-käännöksen laatijan Léouzon Le Ducin Suomi-muistelmia (*Pariisista Pohjantähden alle*, 2001) ja S. I. Baranovskin venäjänkielistä kuvausta (*Suuriruhtinaanmaa Suomi*, 2004).

Alkuperäistekstien lisäksi Marja käänsi myös paljon tietokirjallisuutta, mm. klassisen filologian opiskelijoiden käsissä kulu- neet Jérôme Carcopinon *Sellaista oli elämä keisarien Roomassa* (1971), Robert Flacelièren *Sellaista oli elämä antiikin Kreikassa* (1972) ja J. W. Fuchsin teoksen *Antiikin sanakirja* (1972). Keskiajan ja renessanssin harrastajil- le olivat suuntautuneet Emmanuel Le Roy Ladurien teos *Montaillon, ranskalainen kylä 1294–1324* (1984), jota kääntäjä jonkin ver- ran lyhensi, sekä Serge Bramlyn *Leonardo da Vinci* (1990). Marjan ansiot palkittiin useaan

kertaan, kahdesti valtion kirjallisuuspalkin- nolla (1972 ja 1983), Suomen Kulttuurira- haston palkinnolla 1986, Carl-Bertil Nath- horst -palkinnolla 1990 ja J. A. Hollon pal- kinnolla 1992. V:n 1997 promootiossa Hel- singin yliopiston filosofinen tiedekunta vih- ki hänet kunniatohtoriksi. Samana vuonna hän sai myös valtion taiteilijaeläkkeen.

Käännöstyön ohella Marja opetti mm. Hel- singin yliopiston klassillisen filologian lai- toksella. Unohtumaton kokemus oli osallis- tua 1970–80-luvun taitteessa hänen Livius- käännöskurssilleen, jossa käännettiin (opis- kelijoiden tapauksessa väännettiin) Liviuk- sen 1. kirjaa. Marjan innostava ja kannusta- va lähestymistapa sai kaikki kurssilaiset yrit- tämään parastaan. Hienoa oli kokea todelli- nen mestari työssään, kun Marja intensiivi- sen yhteisen työn lopuksi antoi Liviuksen koukeroista oman elegantin, alkutekstille uskollisen ja erinomaisen idiomaattisen suomenkielisen versionsa.

Marja oli hyvä ystävä, erinomainen matka- toveri ja keskustelukumppani, jonka laajaan sivistykseen, humaaniuteen ja ihmistunte- mukseen yhdistyi mainio huumorintaju. Sit ei terra levis.

”Kirjavirran pieni, sitkeä selviytyjä”

(Etelä-Suomen Sanomat 2.11.2002)

Anneli Lubtala

Näin otsikoi toimittaja Jouko Tallimäki kirjoituksensa KFY:n vuonna 2002 järjestämästä paneelikeskustelusta, jonka aiheena oli **Antiikin kirjallisuuden kääntäminen**. ”Antiikin klassikkoja käännetään jatkuvasti”, Tallimäki toteaa, ja ”vuotuisessa kirjavirrassa antiikilla on yhä pieni marginaaliasemansa. Pieneksi maaksi suomi on huolehtinut varsin tyydyttävästi antiikin klassikoiden kääntämisestä.” Hänen juttunsa kautta meillä on mahdollisuus kurkistaa Helsingin yliopiston Porthanian saliin 654 ja saada väläyksiä lähes 20 vuotta sitten käydystä keskustelusta.

Keskustelijoina olivat jo edesmenneet suomentajat Marja Itkonen-Kaila ja Teivas Oksala sekä nuoremman polven kääntäjät Marke Ahonen ja Arto Kivimäki; kirjallisuustieteen edustajana oli Hannu Riikonen ja kustantajan Antti Hynönen (Tammen Olympos-sarja). Itse toimin puheenjohtajana.

Proosan suomentamisesta puhunut **Marja Itkonen-Kaila** oli aloittanut käännöstyönsä Sallustiuksen *Catilinan salaliitosta*, ja kertoi ”pyrkineensä selkeään yleiskieleen eikä arkaisoivaan, koska aihe sinänsä on outo, samoin esittämistapa. Sallustiuksen selkeä tyyli oli alkuvaiheessa aivan omiaan. (...) Kääntäjälle haasteellisinta latinaa tarjoaa Livius, koska ilmaisu on niin suppeaa.”

Runokäännöksiä tarkastellessaan **Teivas Oksala** jakoi runouden tulkinnan viiteen ryhmään: ”alkutekstin mittaan käännetty, toiseen mittaan laaditut käännökset, mitta- sitoutumattomat säekäännökset, proosakäännökset ja mukaelmat (uudet sanatai-

deteokset)”. Hän harmitteli, että johtavat runoilijatkaan eivät enää tunne heksametriä eikä muita runomittoja.

Filosofisia tekstejä suomentaessaan **Marke Ahonen** sanoi pohtineensa erityisesti käännöksen esteettis-eettistä vaikutusta. ”Antiikin filosofi tekee vaikutuksen kuulijaan, ja kääntäjän tulisi tämä vaikutus välittää”, sanoi Ahonen, jonka ensimmäinen filosofian käännös, Diogenes Laertioksen *Merkittävien filosofien elämät ja opit* sai suuren suosion.

Hannu Riikonen listasi teoksista, jotka hän toivoi näkevänsä vastaisuudessa suomenmennettuina. Siihen sisältyi Pindaroksen ja Martialiksen runoja ja proosan puolelta Plutarkhosta ja Liviusta sekä Heliodoroksen *Etiopilaistarinoita*. Uusia suomennoksia jo käännettyistä teoksista hän toivoi *Iliasta* ja *Odysseiasta* sekä Catulluksen runoista. (Muistan Oksalan toivoneen myös proosakäännöstä Lucretiuksen *De rerum natura* -teoksesta.)

Arto Kivimäki oli sitä mieltä, ”että teksti ja kommentit saisivat kulkea kirjassa rinnan, teksti oikealla ja kommentit vasemmalla.” Tämä jakoi mielipiteitä yleisökeskustelussa. Kustantajan edustaja Antti Hynönen muistutti, että ”kirjoja suunniteltaessa ajatellaan aina yleisöä, eikä teoksia voida suunnata jollekin erikoisryhmälle.” Myös Jorma Kaimio ajatteli kommenttien voivan karkottaa tavallisia lukijoita ja korosti, että ”myös antiikin teos on lukuelämys lukijalle. (...) Jos mitkä tarvitsisivat selityksiä, niin modernin kirjallisuuden teokset.”

Antiikkia suomeksi – kaikille

Riikka Ala-Risku ja Antti Lampinen

Suomen Ateenan- ja Rooman-instituutit järjestivät 21.5.21 laatuaan ensimmäisen antiikin tekstien käännösseminaarin ”Antiikkia suomeksi – kaikille”. Seminaarissa pohdittiin kääntämistä antiikin kreikasta ja latinasta suomeen, kuultiin kääntäjien, tutkijoiden, kustantajien ja rahoittajien puheenvuoroja antiikin tekstien julkaisemisesta ja ruodittiin kääntämistä sekä alan haasteita ja käytäntöjä. Zoom-alustalla toteutettuun tilaisuuteen osallistui enimmillään yli 90 kääntäjää, tutkijaa, opiskelijaa ja antiikin kirjallisuudesta muuten kiinnostunutta. Se koostui johdanto-osuudesta, kielikohtaisista alaryhmistä sekä paneelikeskustelusta ja pääkoordinaattoreina toimivat tämän tekstin kirjoittajat.

Johdanto-osuuden aluksi emeritaprofessori Maarit Kaimio piti edesmenneelle kääntäjä Marja Itkonen-Kailalle muistopuheen, jossa hän muun muassa jakoi kuulijoille muistojaan tämän kanssa yhdessä tekemästään raamatunkäännöstyöstä. Seminaarin johdantoesitelmän piti kirjallisuustieteen professori Sari Kivistö (Tampereen yliopisto) otsikolla *Antiikkia murtaen: lyriikan varhaisia suomennoksia*. Esitelmässään Kivistö perehtyi kreikkalaisen ja roomalaisen lyriikan varhaisiin suomennoksiin autonomian ajalta sekä niistä käytyyn keskusteluun päivälehdistössä. Lisäksi Kivistö pohti esimerkiksi antiikin murteellisia käännöksiä ja aistillisten ilmaisujen kääntämistä.

Johdantoesitelmää seurasi kolmen kokeneen kääntäjän esittelyt kääntäjäntyöstä ja suomennosprojekteistaan. FM Maija-Leena Kallela on pitkällä urallaan suomentanut latinasta erityisesti Liviuksen historiateosta ja Senecan tragedioita; monet niistä ovat syntyneet yhteistyössä muiden kääntäjien kanssa. Kallela korostikin yhteiskääntämisen, kollegiaalisuuden ja mentoreiden mer-

kitystä alalle hakeuduttaessa ja itse käännöstyössä. Kreikan kirjallisuuden dosentti Tua Korhonen on puolestaan kääntänyt muinaiskreikasta mm. Plutarkhoksen eläinaiheisia kirjoituksia, Aristoteleen *Runousopin* sekä Sofokleen ja Euripideen draamoja. Korhonen muistutti, että yhteistyö antiikin kirjallisuuden suomentajien ja käsillä olevan aihepiirin nykyasiantuntijoiden välillä on hedelmällistä käännöksen laadun ja saavutettavuuden kannalta. Kolmantena esittäytyi FM Veli-Matti Rissanen, joka tunnetaan erityisesti Ciceron teosten suomentajana, mutta joka on suomentanut myös myöhemmän ajan latinaa, kuten Martti Lutherin tekstejä. Rissanen toi esiin haasteet tiedonkulussa antiikin kirjallisuuden kääntäjien kesken ja esitti toiveen viestintäkanavasta, jonka avulla pienen alan edustajat pysyisivät ajan tasalla meneillään olevista – ja usein pitkäkestoisista – suomennosprojekteista. Ehdotus otettiin innostuneesti vastaan ja se tuotti paljon keskustelua.

Seminaarin johdanto-osuus on katsottavissa Suomen Rooman-instituutin Youtube-kanavalla <https://youtu.be/kAcDd9tugl0>.

Lounastauon jälkeen seminaariosallistujat jakaantuivat kahteen kielikohtaiseen alaryhmään. Niiden tavoitteena oli perehtyä kääntäjäkonkarien johdolla käännösprosessin eri vaiheisiin, kielikohtaisiin haasteisiin sekä lukuisiin eri kysymyksiin koskien muun muassa tyyliä, kontekstualisoinnin ja kommentaarien tarvetta, eri kirjallisuudenlajeja ja runouden osalta valintaa mitallisuuden ja vapaamittaisuuden välillä. Kreikan ryhmässä keskustelua alustivat kääntäjät dos. Marke Ahonen ja FT Vesa Vahtikari. Ahonen on suomentanut Diogenes Laertioksen teoksen *Merkittävien filosofien elämät ja opit* sekä teoksia mm. Aristoteleelta, Marcus Aureliukselta, Galenokselta ja Hippokrateelta.

Vahtikari on puolestaan erikoistunut tutkijana ja kääntäjänä kreikkalaisiin tragedioihin ja on suomentanut mm. Euripideen ja Aristofaneen näytelmiä. Ateenan-instituutin tutkijaopettaja Antti Lampinen moderoi keskustelua, jossa käsiteltiin myös kääntäjänuran luonnetta erityispiirteineen ja haasteineen, käännösapurahojen epävarmuutta, kustannustoimittajien roolia sekä kommentaarien ja selitysten kirjoittamisen eri painoituksia.

Latinan ryhmässä alustuksista vastasivat dos. Anni Maria Laato ja FM Aulikki Vuola. Laato on uskontotieteilijänä kääntänyt erityisesti latinankielisiä varhaiskristillisiä tekstejä suomeksi ja ruotsiksi, mm. Egerian *Matka Pyhälle Maalle* sekä Augustinuksen kirjeitä ja saarnoja. Vuola taas on suomentanut latinasta mm. Ciceron *Pubujasta* sekä Quintilianuksen ja Vitruviuksen tekstejä. Hän on myös Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto ry:n (SKTL) hallituksen jäsen. Latinan ryhmässä keskustelua moderoi Rooman-instituutin tutkijalehtori Elina Pyy ja kommentteja kirvoitti erityisesti pohdinta latinan kielen rekisterien välisistä eroista sekä ajallisesta muutoksesta myöhäisantiikissa ja keskiajalla käännöstyön näkökulmasta.

Seminaarin päätti loppupaneeli, johon osallistui SKTL:n edustajana kääntäjä Aulikki Vuola, Gaudeamuksen kustannusjohtaja Leena Kaakinen ja säätiörahoittajana Koneen Säätiön tiedejohtaja dos. Kalle Korhonen. Kaakinen on ollut julkaisemassa monia antiikin klassikkojen käännöksiä ja Korhonen taas on suomentanut mm. latinasta Tacitusta sekä kreikasta Aristotelesta. Panelistit vastasivat kysymyksiin koskien rahoittajatasoa vaatimuksia käännösprojektille, kustannus- ja julkaisupolitiikkaa sekä kääntäjien usein ongelmallisiakin sopimus- ja työehtoasioita. Ateenan-instituutin johtaja Petra Pakkanen moderoi paneelia, jossa käsiteltiin myös projektinhallintaa, käännöstyön yhteyttä tutkimukseen ja kääntäjien

ammatti-identiteettiä. Paneelin teemat synnyttivät lisäksi vilkkaan rinnakkaiskeskustelun Zoomin keskustelutoiminnossa antiikin tekstien suomennosten suhteesta äänikirjoihin ja koekäännöksiin.

Seminaarista saatu palaute oli erittäin positiivista ja sille toivottiin jatkoa. Se koettiin ennen kaikkea hyödylliseksi tilaisuudeksi kartoittaa suomalaisen antiikin tekstien käännöskenttää, sillä toimivia suomentajia sekä jo päättyneitä ja meneillään olevia projekteja. Käsiteltävien aiheiden suuren määrän ja tulokulmien moninaisuuden vuoksi aikaa keskustelulle olisi saanut olla enemmänkin: tulevaisuudessa onkin syytä rajata aihetta tarkemmin. Varsinkin klassikolisten kielten opiskelijat ja kääntäjentyöstä vasta haaveilevat toivoivat konkreettisempia neuvoja siitä, miten päästä uralla alkuun. Jatkojalostamista vaatii ennen kaikkea vilkasta keskustelua herättänyt ehdotus kääntäjät kokoavasta ja oppialarajat ylittävästä verkostosta. Käännöstietokannan lisäksi se voisi tarjota myös foorumin antiikin kirjallisuutta ja aikakautta laajemmin käsitteleville tutkimuksille. Toisaalta keinotekoiset aikakausirajat tulisi unohtaa ja humanistikreikka ja kristitty latina tulisi tietenkin ottaa mukaan. Monet osallistujat ilmaisivat halunsa rakentaa seminaarin luoman momentin pohjalta pysyvämpiä verkostoja. Tärkeitä ja vielä lukkoon lyömättömiä käytännön huomioita on kuitenkin vielä paljon: olisiko tämä verkosto muodoltaan postituslista, wikipohjainen alusta, verkkosivuportaali, jaettu kansio vai Facebook- tai muu vastaava ryhmä? Entä mikä taho vastaisi sen ylläpidosta? Ateenan- ja Rooman-instituutit olisivat eräs luonnollinen vaihtoehto, joka voisi tuoda pitkäjänteisyyttä verkoston tukeen, ja joiden tehtäväkenttään sopisi hyvin tukea ja ylläpitää niiden ydintutkimusalueisiin kiinteästi liittyvää toimintaa jatkossakin.

Ohjelma ja puhujaesittelyt:

<http://irfrome.org/21-5-antiikin-tekstien-kaannosseminaari/>.

Uutta kirjallisuutta

Toim. Jamie Vesterinen

Käännöskirjallisuutta

Caton opetuksia: Dicta Catonis. Suom. Arto Kivimäki. Planeetta-antikvariaatit 2020. 157 s.

Marcus Tullius Cicero, *Kirjeitä: Vuodet valtiomiehenä.* Suom. Veli-Matti Rissanen. Gaudemus 2021 (tulossa). N. 650 s.

Dante Alighieri, *Kansankielestä: De vulgari eloquentia.* Suom. Päivi Mehtonen ja Jaana Vaahtera. Faros 2021. 350 s.

Dion Prusalainen, *Onnellisuudesta.* Suom. Juhana Torkki. Otava 2022 (tulossa).

Euripides, *Alkestis, Foinikian naiset, Turvananojat, Hekabe, Andromakhe, Rhesos.* Suom. Liisa Kaski, Tua Korhonen ja Vesa Vahtikari. Teos 2020. 608 s.

Titus Livius, *Ab urbe condita XXIV: Hannibalin sota ja Sisilian myllerrykset.* Suom. Maija-Leena Kallela ja Ylermi Luttinen. Basam Books 2021 (tulossa).

Lucius Annaeus Seneca, *Kirjeet Luciliukselle.* Suom. Antti T. Oikarinen. Basam Books 2021. 701 s.

Lucius Annaeus Seneca, *Octavia.* Suom. Antti T. Oikarinen ja Maija-Leena Kallela. Basam Books 2021. 159 s.

Tietokirjallisuutta

Ria Berg – Antonella Coralini – Anu Kaisa Koponen – Reima Välimäki (eds.), *Tangible Religion: Materiality of Domestic Cult Practices from Antiquity to Early Modern Era.* Acta Instituti Romani Finlandiae 49. Roma 2021. 281 s.

Laura Chioffi – Mika Kajava – Simo Örmä (a cura di), *Il Mediterraneo e la storia III: Documentando città portuali: Documenting Port Cities: Atti del Convegno Internazionale Capri, 9-11 maggio 2019.* Acta Instituti Romani Finlandiae 48. Roma 2021. 324 s.

Gunnar af Hällström (ed.), *Apologists and Athens: Early Christianity Meets Ancient Greek Thinking.* Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens 25. 2020. 167 s.

Tuomas Heikkilä (toim.), *Time in the Eternal City: Perceiving and Controlling Time in Late Medieval and Renaissance Rome.* Later Medieval Europe 22. Brill 2020. 396 s.

Arja Karivieri (ed.), *Life and Death in a Multicultural Harbour City: Ostia Antica from the Republic through Late Antiquity.* Acta Instituti Romani Finlandiae 47. Roma 2020. 602 s.

Martti Leiwo – Marja Vierros – Sonja Dahlgren (eds.), *Papers on Ancient Greek Linguistics: Proceedings of the Ninth International Colloquium on Ancient Greek Linguistics (ICAGL 9) 30 August – 1 September 2018, Helsinki.* Commentationes Humanarum Litterarum 139. Societas Scientiarum Fennica 2020. iv + 578 s.

Antti Marjanen – Ulla Tervahauta – Ville Vuolanto, *Varhaiskristilliset lapsuusevanke-liumit*. (2. painos.) Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 120. Suomen eksegeettinen seura 2021. 214 s.

Emilia Mataix Ferrándiz, *Gone under Sea: Shipwrecks, Legal Landscapes and Mediterranean Paradigms*. Brill 2021 (tulossa).

Jaakkojuhani Peltonen, *Aleksanteri Suuri: sankari ja myytti*. Gaudeamus 2021. 264 s.

Serafim Seppälä, *Antiikista Bysanttiin: Aate-historiallisia murroksia*. Gaudeamus 2021 (tulossa). N. 350 s.

Samuli Simelius, *Pompeian Peristyle Gardens*. Routledge 2021 (tulossa).

Heikki Solin – Antonio Varone – Peter Kruschwitz (ediderunt) – Stefano Rocchi – Ilenia Gradante (adiuvantibus), *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Vol. 4: *Inscriptiones*

Parietarie Pompeianae, Suppl. 4,2. De Gruyter 2021. xxxiv + 374 s.

Christa Steinby, *Herodotos: Historiankirjoituksen isä ja hänen maailmansa*. Otava 2021. 270 s.

Ilkka Syväne, *Military History of Late Rome 395–425*. Pen & Sword 2020. 384 s.

Ilkka Syväne, *Military History of Late Rome 425–457*. Pen & Sword 2020. 208 s.

Ilkka Syväne, *Military History of Late Rome 457–518*. Pen & Sword 2020. 304 s.

Ilkka Syväne, *Military History of Late Rome 518–565*. Pen & Sword 2021 (tulossa). 432 s.

Irene Vallejo, *Papyrus: Kirjan katkeamaton tarina*. Suom. Taina Helkamo. Schildts & Söderströms 2021. 649 s.

Mahdollisista puutteista tai tulossa olevista kirjois-ta pyydetään ilmoittamaan Folium Classicumin toimitussihteerille.

Syksyllä 2020 palkitut ylioppilaat

Latina, laajempi oppimäärä, laudatur

Petri Markus Juhani Aaltio

Töölön yhteiskoulun aikuislukio

Latina, laajempi oppimäärä, eximia

Heli Aulikki Rahka

Espoon aikuislukio

Latina, lyhyt oppimäärä, laudatur

Ksenia Babaliantc

Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu

Sandra Aliina Torkkeli

Järvenpään lukio

Lili Anna Saarikivi

Kallion Lukio

Keväällä 2021 palkitut ylioppilaat

Latina, laajempi oppimäärä, laudatur

Eino Iivari Inki	Helsingin normaalilyseo
Antti Henrik Kurtti	Tornion yhteislyseon lukio
Sofia Mei Söderholm	Helsingin suomalainen yhteiskoulu

Latina, lyhyt oppimäärä, laudatur

Maija Marjatta Halme	Tampereen klassillinen lukio
Janne Pietari Jalonen	Kaurialan lukio
Rasmus Johannes Knuuttila	Porin lyseon lukio
Emmi Susanna Lahtivuori	Turun klassillinen lukio
Petra Karoliina Malkki	Kuopion klassillinen lukio
Tuukka Anton Johannes Rajala	Tampereen klassillinen lukio
Patarapond Sukta	Turun suomalaisen yhteiskoulun lukio

Latina, lyhyt oppimäärä, eximia

Siiri Anni Emilia Pöllänen	Kuopion klassillinen lukio
Vilja Julia Rekola	Tampereen klassillinen lukio

Aristophanes Now!

23.6.–21.7.2021

Tua Korhonen

Suomen Ateenan instituutti järjesti helteiden keskellä verkkoluentosarjan Aristofaneen komedioista (<http://www.finninstitute.gr/aristophanes-now/>). Aristofanes on teemoiltaan hyvin ajankohtainen näinä populismin ja vihapuheen aikoina.

Ensimmäisessä luennossa Antti Lampinen, instituutin tutkijaopettaja, esitteli vanhan komedian mestarin komedioita etnisyyden näkökulmasta otsikolla ”Do you still fear the Scythians?” *Race and ethnicity in Aristophanes* – otsikon lainaus on *Naistenjuhla*-komediasta. Luentoja edelsi Petra Pakkasen, instituutin johtajan, pitämä lyhyt Aristofanes-esittely, jossa Petra toi esiin, sanoisinko, ”aristofaanisen kysymyksen”: oliko Aristofanes radikaali sosiaalisten tabujen rikkoja ja stereotyyppien väljentäjä vai sittenkin (vain) luokkansa, hyvinvoivien Ateenan kansalaisten arvokonservatismiin edustaja? Aristofanes inhosi etenkin populistieja, mutta etenkin muualta tulleita, joten voidaankin kysyä: oliko Aristofanes rasisti? Antiikin etnografiaa tutkinut Antti Lampinen vastasi tähän niin *protorasismiin* käsitteellä kuin osoittamalla, kuinka Aristofaneen komedioista luettavat arvot heijastivat yleisönsä varsin suvaitsematonta Ateenan ja helleenikeskisyyttä. Toisaalta Antti korosti myös Aristofaneen ja hänen aikalaistensa ”etnografista uteliaisuutta” eli sitä, kuinka rikas Aristofaneen komedioiden etnisyyden kirjo on – ja toisaalta taas: kuinka tyyppitelevää, jopa stereotyyppistä. Ei-ateenalaiset – orjat, metoikit ja muut muualta tulleet tai tuodut – olivat sinänsä otollinen koomisuuden lähde; naurettiin siis ”alempiarvoisille”, vapaaseen kansalaiseen nähden heikommassa asemassa oleville.

Vesa Vahtikari aloittikin oman luentonsa, *Let's talk about sex*, Aristoteleen *Runousopissaan* tunnetuksi tekemällä määritelmällä tragedian ja komedian kohteista – tragediassa kuvataan merkittäviä henkilöitä, komedioissa alempiarvoisia. Vesa osoitti lukuisilla esimerkeillä, miten moniselitteistä Aristofaneen hätkähdyttävän avoin seksipuhe voi olla. Sen kohteena olivat usein ”alempiarvoiset” eli naiset ja homoseksuaalisen suhteen passiivinen osapuoli. Vesa viittasi myös eleisiin, tämänhetkiseen tutkimuskohteeseensa: kuinka juuri ele voi tuoda puheeseen kaksimielisyyttä tai ainakin vahvistaa sitä. Vanhalle komedialle tyypillinen alituisen seksuaalinen vihjailu kertoo kenties antiikin ”kehopositiivisuudesta”, mutta edustaahan se myös antiikin seksismiä ja sovinismia, ”pukuhuonepuhetta” (locker-room talk), jonka komedia taidelajina mahdollisti.

Petra Pakkanen aloitti luentonsa *Stinking politics: Aristophanes and polis-affairs* ajankohdaisilla poliittisilla kysymyksillä, jotka varmasti vaikuttavat siihen, miten Aristofanesta juuri nyt luemme. Toisaalta Petra mainitsi Aristofaneen karnevalistisuuden, jota ei ole syytä unohtaa, kun pohdimme Aristofaneen esiin nostamia arvoja. Komediarunoilija loi koomisuutta liioittelevalla parodialla, etenkin kun kyseessä oli meille säilyneiden komedioiden vakiokohde, kenraali-poliitikko Kleon. Poliitikko sinänsä edustaa yhteiskunnassa ”ylempää”, jota komediarunoilija voi teoksessaan tarkoituksella ”alentaa”, mutta Kleonilla oli myös vapaan miehen kuvaan varsin sopimaton yksityiskohta taustassaan: perhe omisti nahnanvalmistuslaitoksia, jotka kirjaimellisesti olivat ”haisevia”, *stinking* – kuten myös

Kleonin harjoittama politiikka Aristofaneen mukaan. Petra esitteli erityisenä esimerkkinä *Ritarit*-komedian, jossa Kleonia edustaa nimetön orja, entinen nahkuri. Aivan samoin kuin emme pysty ymmärtämään täydelleen Aristofaneen etnisyysviittauksia – puhumattakaan hänen seksivitsiensä kaikista vivahteista – emme välttämättä havaitse myöskään Aristofaneen mahdollisia hienovaraisia viittauksia oman aikansa kipeisiin ongelmiin – kuten vaikkapa nahanvalmistuksen aiheuttamaan ympäristöongelmaan Ilissos-joessa, joka Petran mukaan saattoi vaikuttaa Aristofaneen Kleon-herjoihin *Ritareissa*. – Jäämme mielenkiinnolla odottamaan Petran tulevaa monografiaa antiikin nahanvalmistuksesta.

Itse pidin sarjan viimeisen luennon, *Animals, animality and Aristophanes*, jossa esittelin toisaalta Aristofaneen taitavaa ihmisen ”eläimellistämistä” ja eläinten inhimillistä-

mistä, joka parhaimmillaan tapahtuu ikään kuin yhtäaikaaisesti – kuin ”kaksi peiliä, jotka katsovat toisiaan” (filosofi Maurice Merleau-Pontyn ilmaisu) – toisaalta erityisesimerkkinä *Lintujen* ”lintunäkökulman”. Aristofanes antaa äänen Toisille, mutta millä sävyillä, mitä tarkoitusta varten hän tämän äänen kehystää, on toki aina tulkinnanvaraista.

Tässä vain muutamia näkökohtia luennoista ja luentojen aiheista. **Luennot ovat katsottavissa** piakkoin myös verkossa instituutin sivuilta löytyvän linkin kautta. Youtubevideot on trimmannut Petri Lahtinen, instituutin harjoittelija. Samoin on mahdollista päästä katsomaan brittinäyttelijä (mm. *Games of Thrones*) **Gary Pillain tulkintaa *Ritarit*-komediasta** otsikolla *Aristophanes Hits Different*, joka esitettiin Ateenan instituutin tunnelmallisella sisäpihalla 7. heinäkuuta.

Pyhä Hieronymus

Tämän numeron kannessa esiintyy kirkkoisä Hieronymus (n. 347–420). Kuvan aihe on peräisin keskiaikaisesta pyhimyslegendakokoelmasta *Legenda aureasta*, jonka eräässä tarinassa Hieronymus poistaa piikin leijonan kypälästä. Hieronymus muistetaan kuitenkin parhaiten raamatunkääntäjänä: Hieronymuksen käännöksestä (*Versio vulgata*) tuli katolisen kirkon virallinen Raamattu Trenton kirkolliskokouksessa vuonna 1546. Hieronymus on kääntäjien suojeluspyhimys, ja kansainvälistä kääntäjienpäivää vietetään syyskuun 30. päivä hänen muistopäivänsä kunniaksi.

Leukaksen kallion obeliski

Ilkka Kuivalainen

Vuonna 1835 valmistunut Helsingin vanhin julkinen monumentti Keisarinnankivi oli esillä *Foliumissa* Olli Salomiehen artikkelissa vuonna 2019. Suomeen oli pystytetty jo tätä ennen toinen obeliski, joka sisälsi myös latinankielisiä tekstejä. Paikkana oli Monrepos'n kartanon puisto Viipurissa, jossa oli useitakin viitteitä antiikin kreikkalaiseen ja roomalaiseen kulttuuriin. Tällä hetkellä venäläiset ovat purkaneet sekä kartanon päärakennuksen että kirjaston kopioiden tieltä, ja puiston antiikkiin liittyvistä monumenteista vain muutama on jotenkin säilynyt. Kartanon suuruuden loi Ludwig Heinrich Nicolay (1737–1820), joka julkaisi siitä kertovan runoelman *Das Landgut Monrepos in Finnland* vuonna 1806. Sen nimilehdelle hän oli valinnut yhden lempirunoilijansa Horatiuksen¹ säkeet toisen satiirikirjan kuudennen satiirin alusta:

*Hoc erat in votis; modus agri non ita magnus
hortus ubi, et tecto vicinus iugis aquae fons,
et paulum silvae super his foret: auctius atque
di melius fecere: bene est: nil amplius oro.*

Paavo Castrén on suomentanut sen seuraavasti: ”Tämä on aina ollut toiveenani: saada kohtuullinen palsta maata, jossa olisi puutarha ja talon lähellä ehtymätön lähde ja vähän metsää sen lisäksi. Jumalat ovat antaneet minulle tämän ja paljon enemmänkin. Hyvä niin... en pyydä muuta.”²

¹ Sirkka Havu, 'Monrepos'n kartanon kirjasto', 21, mainitsee lempirunoilijoiksi Horatiuksen ohella Ovidiuksen ja Tibulluksen. Näyttelulelletelo *Eurooppalainen Monrepos*, Kansalliskirjaston gallerian julkaisuja 8, Helsinki 2006, 18–23.

² Paavo Castrén, *Pakinoita antiikin Roomasta: Horatiuksen satiirit*, Helsinki 2013, 199; Toinen, Teivas Oksalan suomennos löytyy Eeva Ruoffin kirjasta *Monrepos: Muistojen puutarha*, Porvoo 1993, 47, jossa on myös laaja analyysi Monrepos-runoelmasta sekä viittauksista antiikin Kreikkaan ja Roomaan.

Horatiuksen tavoin maaseudun rauhaan kaivannut Ludwig Heinrich Nicolay oli osittanut kartanon vuonna 1788. Hänen poikansa Paul, suku Suomen ritarihuoneeseen vuonna 1828 introduoituna von Nicolaij (1777–1866), muokkasi kartanon aluetta suuresti. Hän oli naimisissa vuodesta 1811 ruhtinatar Alexandrine de Broglien kanssa, jonka suku joutui pakenemaan Ranskan vallankumousta ensin Saksaan ja sitten Venäjälle. Ruhtinattaren kolmesta veljestä kaksi kaatui taistellessaan Napoleonin vastaan: vanhin Auguste-César-Victor oli kaatunut Austerlitzissa vuonna 1805 ja Charles-François-Ladislas kaatui Kulmissa 1813. Veljesten tuolloin vanhinta poikaansa surrut äiti oli vierailut tyttärensä kanssa Monrepos'ssa kesällä 1806, ja he lupasivat silloin tulla uudelleen, mikä johtikin tyttären avioitumiseen.

Kaatuneiden veljesten kunniaksi hankittiin kartanon puistoon obeliski vuonna 1827. Obeliskin suunnittelija löytyi Englannista, jossa Paul Nicolay toimi useampaan otteeseen diplomaattina. Arkkitehti Charles Heathcote Tatham (1772–1842) on tunnettu sekä klassista antiikkia että keskiaikaa jäljittelevistä töistään. Italiassa 1790-luvun puolivälissä opintomatalla olleen Tathammin tärkeimpiä töitä Englannissa ovat muuttamat kartanot tai niiden osat, joihin hän suunnitteli myös sisustuksia, ja erilaiset muistomerkit. Hän teki suunnitelman myös Nelsonin muistomerkeksi 1799, mutta hänen versiotaan ei toteutettu hankkeen viivästyessä. Tathammin katsottiin luoneen englantilais-kreikkalaista tyyliä, vaikkei hän toimomallaan tavalla koskaan päässyt opintomatallaan Kreikkaan asti.

Tatham suunnitteli ensin Monrepos'n Ludwigsteinin saaren ”saksilais-

goottilaisen” näkötornilinnan Ludwigsburgin vuonna 1822. Saaresta muodostui suvun oma hautausmaa. Lisäksi hän teki piirustuksia kappelia varten, ja tälle hautausmaalle 1830-luvulla rakennettu kappeli oli ilmeisesti tehty Tathammin piirustuksen mukaan. Ruhtinatar Alexandrine oli kuollut vuonna 1824, joten de Broglie -veljesten muistomerkin pystyttämisen tilasi heidän lankonsa Paul Nicolay. Obeliski tehtiin Leukaksen kalliolle, jonne Ludwig Heinrich Nicolay oli rakennuttanut Pietarissa toimineen venetsialaisen Giuseppe Antonio Martinellin suunnitteleman puisen Amorin pyörötempppelin, todennäköisesti melko pian Martinellin Monrepos’hon saapumisen jälkeen 1798. Nyt se purettiin huonokuntoisena obeliskin tieltä. Kallion nimi oli vain yksi monista puiston antiikkiin viittaavista nimistä. Sapfon kerrottiin hypänneen mereen Leukaksen kalliolta, ja siksi sen mukaan nimettyyn paikkaan sopi oikukkaalle rakkaudelle omistettu temppele, jonne sijoitettiin myös Amor-veistos, yksi Pietarissa toimineen firenzeläisen Vincenzo Brennan Italiasta hankkimista, todennäköisesti aidoista roomalaisia veistoksista. Obeliskin rakennustyöhön käytettiin ruotsalaista Kolmårdenin marmorina, johon Paul Nicolay kävi itse tutustumassa paluumatkallaan Tanskasta Suomeen.

Obeliskin jalustan neljällä sivulla oli kullakin laatassa latinankieliset piirtokirjoitukset. Näistä yksi on kadonnut jatkosodan jälkeen kuten myös siihen liittynyt pronssikypärä, ja muutkin ovat vaurioituneet. Tekstit kertovat veljesten sankariudesta ja kiittävät Venäjän keisaria, joka otti vastaan vallankumouksen sekoittamasta Ranskasta paenneet. Piirtokirjoitukset on julkaistu jo 1800-luvun lopulla Léon de Rosnyn kirjassa *Le pays des dix-mille lacs: quelques jours de voyage en Finlande*.³

³ Léon de Rosny (1837–1914) oli ranskalainen kansatieteilijä, lingvisti ja orientalisti, jonka Suomea kuvaavasta teoksesta

Ensimmäinen, eteläsivun kirjoitus, on lyhyin säilyneestä kolmesta tekstistä ja kertoo Nicolayn pystyttäneen muistomerkin.

AFFINIBUS SUIS
HOC MONUMENTUM
AMORIS PIGNUS
ANNO DOMINI MDCCCXXVII
POSUIT
PAULUS BARO DE NICOLAY.

”Herran vuonna 1827 vapaaherra Paul von Nicolay pystytti rakkauden panttina langoilleen tämän muistomerkin.”

Rakkautta vakuuttava tekstin muoto on tyypillinen hautamuistomerkeissä uudella ajalla. Taustalla on kuitenkin ihan vanha roomalainen ajatus. Vergiliuksella on Aeneoksen viidennessä kirjassa säe, jossa ajatus esiintyy vain lisättynä sanalla ”*et*”. Kyseessä on kohtaaminen Luoteis-Sisilian Drepanonissa pidetyistä urheilukilpailuista Aeneaan isän Ankhiseen kuoleman vuosipäivänä. Jousiammunnassa paikallinen kuningas Akestes saa nuolellaan aikaan pyrstötähden kaltaisen ilmiön, jonka jälkeen Aeneas julistaa hänet voittajaksi (533–538):

*Sume, pater; nam te voluit rex magnus Olympi
talibus auspiciis exsortem ducere honores.
Ipsius Anchisae longaevis hoc munus habebis,
cratera impressum signis, quem Thracius olim
Anchisae genitori in magno munere Cisseus
ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.*

Päivö ja Teivas Oksalan suomennoksena Aeneaan sanat kuuluvat:

”Ottaos: enteellään näet valtias suuri
Olympoon / kunnian tuon erikseen sinun
vastaan ottavan tahtoi. / Ankhiseen iäkkään
tämän lahjan saat sinä ottaa, / maljan tuon
kuvineen, näet Thraakian Kisseus muinoin
/ on isä Ankhiselle sen antanut ystävänlah-

ilmestyivät painokset 1886 ja 1888. Piirtokirjoitukset: Paris 1886, 81–83 ja 1888, 58–60. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00002480> ja <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00006029>.

jan, / muistona itsestään sekä panttina rakkaudesta.”⁴

K. Siitosen vuoden 1888 suomennoksessa säkeet 537–538 kuuluvat:

”Ankhēsell’ isällein oli suurena lahjana Cisseys / käskenyt antamahan syvän lempensä, muistonsa pantiks!”⁵

Monrepos’n kirjastossa oli useita Vergilius-editioita.⁶ Sekä Ludwig Heinrich että Paul Nicolay olivat saaneet klassisen yleissivistyksen. Kirjallisiin harrastuksiin suuntautunut Ludwig Heinrich oli opiskellut lakia Strassburgin yliopistossa, saaden jopa nimityksen sen professoriksi ennen siirtymistään Venäjälle, jossa hänen tärkeimpänä tehtävään olivat toimet suuriruhtinas Paavalin opettajana ja sittemmin hänen yksityissihteerinään ja kirjastonhoitajanaan. Poika Paul kävi Homeros-kääntäjä Heinrich Vossin johtaman kymnaasin Eutinissa ja opiskeli sen jälkeen Erlangenin yliopistossa. Hänestä tuli diplomaattivuosiensa aikana merkittävä anglomaani, mikä näkyi erityi-

sesti Monrepos’n englantilaisessa puisto-arkkitehtuurissa.⁷ Vergilius oli taustalla myös puiston toisessa lähellä obeliskia sijaitsevassa monumentissa, keisareille Paavali I ja Aleksanteri I omistetussa toskanalaisessa pylväässä (1802), jonka jalustassa luki *Caesar nobis haec otia fecit*. Vergiliuksella säe kuuluu Bucolicassa: *Deus nobis haec otia fecit*, vaikka Caesarkin olisi voinut ehkä sopia alkuperäiseenkin tarkoitukseen.⁸

Obeliskin itä- ja länsisivuilla olivat tekstit, joissa kerrottiin lankojen henkilötiedot syntymä- ja kuolinaikoihin. Auguste-César-Victorin laatta on siis varastettu ja Charles-François-Ladislaksen tallella.

AUGUSTO CAESARI
PRINCIPI DE BROGLIO
NATO PARISIIS
DIE XV MENSIS APRILIS
ANNO DOMINI MDCCLXXXIII
CAESO APUD AUSTERLITZ
DIE II MENSIS DECEMBRIS MDCCCV
SUB AQUILA
COHORTIS PRAETORIANAE
PREOBACENSKY

CARLO LADISLAO
PRINCIPI DE BROGLIO
NATO PARISIIS
DIE XIX MENSIS OCTOBRIS
ANNO DOMINI MDCCLXXXIX
CAESO APUD CULM
DIE XXIX MENSIS AUGUSTI
ANNO DOMINI MDCCCXIII
SUB AQUILA
COHORTIS PRAETORIANAE SEMENOWSKY⁹

”Auguste-Césarille, de Broglie’n ruhtinaalle, joka syntyi Pariisissa 15. huhtikuuta Herran

⁴ *Aeneis: Aeneaan taru*, Juva 1999, 118–119.

⁵ P. Vergilio Maronin *Aeneidi*, Pietarissa Anton Lindbergin jaettavana, Sortavala 1888.

⁶ Birminghamissa, *typis Johannis Baskerville*, painettu *Bucolica, Georgica, et Aeneis* on vuodelta 1766; *Bucolica, Georgica et Aeneis ex editione Petri Burmanni*, on julkaistu Glasgow’ssa vuonna 1778, yliopiston kirjapainossa, *aedibus academicis, excudebat Andreas Foulis*; Pariisissa painetun *excudebam Petrus Didot, natu major, in aedibus Palatiniis scientiarum et artium* tarkka julkaisuai-ka on tuntematon, mutta vastaavan laitoksen Pierre Didot (1761–1853) painoi ainakin vuonna 1798; Kirjastossa oli Roomassa 1763–1765 Giovanni Zempel’in julkaisema kuvitettu latinan ja italiantielinen laitos *Bucolica, Georgica et Aeneis ex cod. medico-laurentiano descripta ab Antonio Ambrogio Florentino S.J. italico versu reddita adnotationibus atque variantibus lectionibus et antiquissimis codicibus vaticani picturis pluribusque aliis veterum monumentis aere incisus et cl. virorum dissertationibus illustrata, excudebat Joannes Zempel, Venantii Monaldini bibliopolae sumptibus*; ja toinenkin italiantielinen käännös *contiene li primi sei libri dell’Eneide di Virgilio traddotti dal commendatore Annibal Caro*, sekin yhdessä alkutekstin kanssa *Corpus omnium veterum poetarum latinorum cum eorumdem italica versione. Tomus quintus, Continet P. Virgilio Maronis Aeneidum sex libros priores*; Paul Nicolay’n diplomaattivuosiensa Englannissa oli osoituksena englannintielinen käännös: *The works of Virgil, translated by John Dryden, Esq. In three volumes*, julkaistu Glasgow’ssa 1775. Veljekset Robert (1707–1776) ja Andrew (1712–1775) Foulis toimivat Glasgow’ssa sekä kirjankustantajina että -kauppiaina, ja jälkimmäinen myös opetti kreikkaa, latinaa ja ranskaa.

⁷ Rainer Knapas, ’Paul Nicolay – Monrepos’n perijä’, näyttelulettelo *Eurooppalainen Monrepos*, Kansalliskirjaston gallerian julkaisuja 8, Helsinki 2006, 40–44.

⁸ Verg. *ec.* 1, 6–7 kuuluu suomeksi Teivas Oksalan suomentamana: ”Oi Meliboios, soi jumaluus levon lempeän meille, meille hän ainakin on jumaluus, hänen alttariansa...”, *Bucolica: Paimenrunoja*, Espoo 2002, 15.

⁹ Léon de Rosny’n julkaisemassa versiossa on CAESO ja SEMENOWSKI, mutta laatoissa on selvästi CAESO JA SEMENOWSKY. Hän yhdisti kirjaimet Æ ja Œ, mutta näin ei ainakaan säilyneissä laatoissa ole.

vuonna 1783 ja kaatui Austerlitzin luona 2. joulukuuta Herran vuonna 1805 palvelleen henkivartiokaartin Preobraženskin rykmentissä.”

”Charles-Ladislakselle, de Broglien ruhtinaalle, joka syntyi Pariisissa 19. lokakuuta Herran vuonna 1789 ja kaatui Kulmin luona 29. elokuuta Herran vuonna 1813 palvelleen henkivartiokaartin Semjonovin rykmentissä.”

Kaatuneiden veljesten yksiköt Venäjän armeijassa on ilmaistu viitaten antiikin roomalaiseen henkivartiostoon. *Cohors praetoria amicorum* oli alun perin sotapäällikön vapaaehtoisista koostunut henkivartiosto, jonka mallin mukaan Augustus loi pretoriaani-kaartin. Hänen aikanaan siihen kuului yhdeksän kohorttia. Kotka oli Juppiterin lintu, josta tehtiin legioonien sotamerkki. Ilmaus *sub aquila* saattoi tarkoittaa paitsi konkreettista ryhmittymistä kotkasotamerkin alle myös koko aktiivista sotaväen palvelusaikaa vastakohtana reservissä ololle *sub vexillo*. Pietari Suuren perustama Henkikaartin Preobraženskin rykmentti oli Venäjän keisarillisen armeijan vanhin kaartin jalkaväki-rykmentti, ja Henkikaartin Semjonovin rykmentti oli myös hänen perustamansa. Veljekset palvelivat siis Venäjän arvostetuimmassa joukoissa.

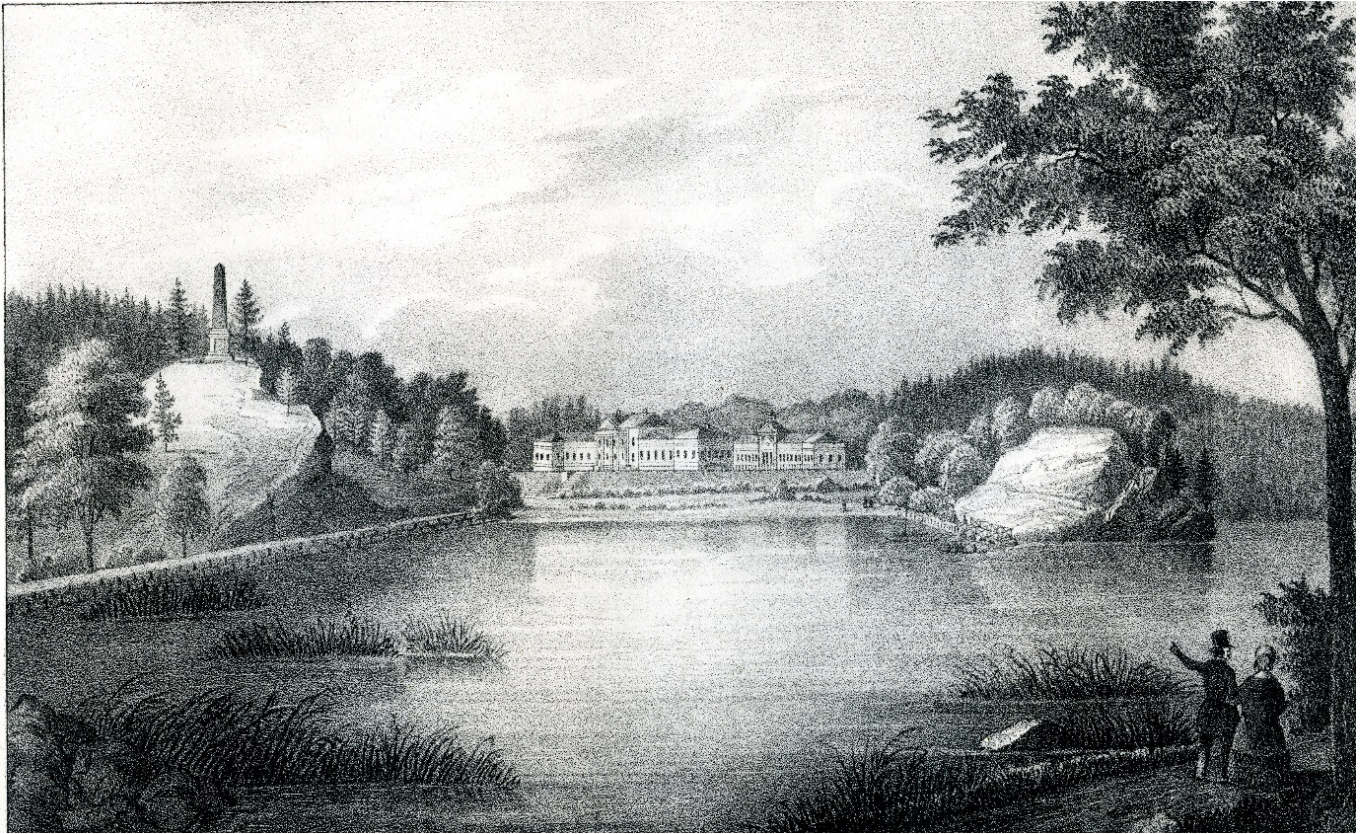
Obeliskin pohjoissivulla oli pidempi teksti viitaten perheen saapumiseen Venäjälle ja heidän taisteluunsa Napoleonin vastaan:

QUI RELICTA GALLIA
REBELLIORUM FURORE QUASSATA
AFFECTU PATERNO

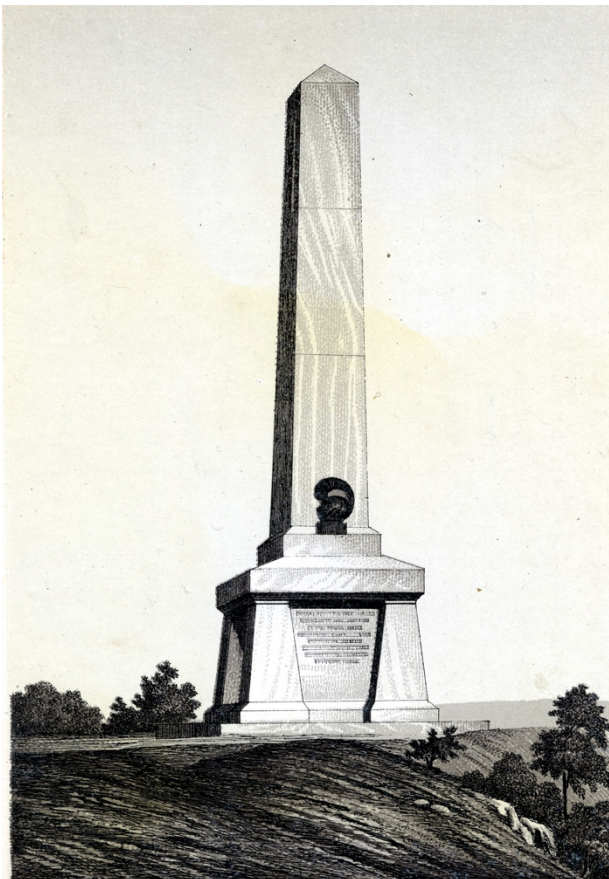
AB IMPERATORIBUS RUSSIAE
EXCEPTI ET EDUCATI
ADVERSUS HOSTEM GENTTIUM PUG-
NAVERUNT
ET ANTE OCULOS
AUGUSTISSIMI ET PISSIMI
IMPERATORIS ALEXANDRI PRIMI
DEBITIS VITAE OMNIBUS
ET NATALI SOLO ET ADOPTATAE PAT-
RIAE
REGIQUE SUO LEGITIMO
PIE SOLUTIS
HEROICAM OCCUBUERUNT MORTEM

”He, jotka olivat jättäneet kapinallisten rai-
vosta järkytetyin Gallian, Venäjän keisarien
isällisellä suopeudella vastaanottamat ja
kasvattamat, taistelivat kansojen vihollista
vastaan, ja erittäin kunnianarvoisen ja oi-
keudenmukaisen keisari Aleksanteri en-
simmäisen silmien edessä kohtasivat sankari-
kuoleman, maksettuaan velvollisuuden-
tuntoisesti kaikki elämänsä velat sekä syn-
nyinmaalleen että valitulle isänmaalleen ja
lailliselle kuninkaalleen.”

Nimeltä mainitsematon kansojen vihollinen
oli Napoleon, joka soti ympäri Eurooppaa.
Häntä paenneet varattomat pakolaisveljek-
set olivat päässeet Venäjällä kadettikouluun.
Viimeisen laatan kirjoitus päättyy ylistämään
myös keisari Aleksanteria. Obeliski oli pys-
tytetty vasta hänenkin kuoltuaan, joten hän-
nen suhteensa kaatuneisiin de Broglien vel-
jeksiin tuotiin esiin käyttäen monipuolisia
superlatiiveja. Kokonaisuutena monimen-
tin piirtokirjoitukset osoittavat Paul Nico-
layn syvällisen antiikintuntemuksen. En
suinkaan epäilisi sitä, että myös Vergilius
kuului hänen suosikkikirunoilijoittensa jouk-
koon.

Litografia Monrepos P.A. Kruskopfin mukaan, painettu Dresdenissä (Adler u. Dietze) Z. Topeliuksen teosta *Finland framställt i teckningar varten* (1845–1852).

Das Broglie-Denkmal, M. Seifertin valokuva *Das Landgut Monrepos in Finnland 1804* -teoksen vuoden 1875 laitok-
sessa.

(Lisää kuvia s. 23.)

Kehotekniikan kuvauksien kääntämisestä

Antti Ijäs

Käsittelen tässä kirjoituksessa eräitä teknisen tekstin kääntämiseen liittyviä erityishaasteita keskittyen yksinkertaisuuden vuoksi kehotekniikan välittämiseen. Aloitan kuitenkin määrittelemällä muutaman keskeisen käsitteen.

Toisin kuin kaunokirjallisuus, tekniset tekstit kuuluvat tietokirjallisuuden alaan. Tietokirjallisuus on tietoa välittävää kirjallisuutta, ja teknisen kirjallisuuden välittämä tieto on teknistä tietoa eli lyhyesti tekniikkaa. Tekniikalla tarkoitan tässä yhteydessä toimintaa ohjaavaa tietoa. Toiminta muodostuu kertaluontoisista ja ainutlaatuisista teoista, jotka tapahtuvat jossain tietyssä ajassa ja paikassa, mutta tekniikka on pysyvämpää tietoa siitä, millä tavalla teot suoritetaan. Tällainen tieto on mahdollista siirtää eteenpäin.

Yllä annettu tekniikan määritelmä kattaa myös vapaat taidot (*artes liberales*), joista retoriikassa myös kehotekniikka on voimakkaasti läsnä, mutta tässä yhteydessä oleellisempia ovat niin sanotut tekniset taidot (*artes mechanicae*). Hugo Pyhä-Viktorilaisen (n. 1096–1141) jaottelun mukaan seitsemän teknistä taitoa ovat *lanificium*, *armatura*, *navigatio*, *agricultura*, *venatio*, *medicina* ja *theatrica* (*Didascalicon* 2, 21–28) eli käsityö, varustaminen, merenkulku, maanviljelys, metsästys, lääkintä ja viihde. Näitä aiheita käsittelevien tekstien tutkimusta ei sinänsä tarvinnut erikseen perustella, sillä ne tarjoavat korvaamatonta lähdemateriaalia antiikin sodankäynnin, arkkitehtuurin, lääketieteen ja muiden alojen ymmärrykseen. Teknisiin aiheisiin liittyvää sisältöä löytyy toki muualtakin kuin varsinaisesta teknisestä kirjallisuudesta, enemmän tai vähemmän asiantuntevien kirjoittajien tuottamana.

Kuten historiallisen tai kaunokirjallisen tekstin, myös teknisen tekstin kääntäminen

edellyttää alkutekstin välittämän merkityksen ymmärtämistä ja kyseisen merkityksen saattamista sellaiseen kohdekieliseen muotoon, joka välittää sen sisällön tyyllisesti tarkoituksenmukaisessa asussa. Lähtökielen ilmaisun monimerkityksisyydet on tulkittava kohdekielille niin, että merkitys välittyy oikein. Merkityksen välittäminen edellyttää siis teknisen sisällön tulkittamista, eikä tätä teknistä sisältöä ole lähtökohtaisesti mahdollista tulkita enää uudelleen pelkästään käännöksen perusteella.

Edellä mainitun keskiaikaisen jaottelun viimeinen taito, *theatrica*, kattaa sen, mitä nykyään kutsuttaisiin viihteeksi ja urheiluksi (laajasti ymmärrettynä). Vaikka ihmiskeho on toimijana kaikissa taidoissa, näillä aloilla kehon liikkeiden ja eleiden eli kehotekniikan merkitys on keskiössä. Kehon keskeisyys tekee tulkittamisesta tietyssä mielessä helppoa, sillä tulkitsija ei tarvitse viitekehukseksi välttämättä muuta kuin oman sekä mahdollisesti jonkun muun kehon, olkoonkin niin, että nykyajan ihmisen kehoa ei voida pitää täysin samanlaisena kuin antiikin ihmisen kehoa.

Vaikka kyse on oikeastaan aritmetiikasta eli yhdestä vapaista taidoista, valaisee seuraava esimerkki tarkoitustani. Beda (672/3–735) kuvailee teoksessaan *De temporum ratione* antiikista perityn tavan laskea sormilla, jossa vasen peukalo ja etusormi osoittavat kymmeniä, keskisormi, nimetön ja pikkusormi ykkösiä. Ykköset ilmaistaan taivuttamalla sormia eri järjestyksessä keskelle kämmentä tai kämmenen tyveen. Kymmenistä esimerkiksi viisikymmentä muodostetaan taivuttamalla peukalo kirjaimen Γ muotoon, ja kuusikymmentä muodostetaan taivuttamalla etusormi näin taivutetun peukalon päälle. Seitsemänkymmentä kuvataan seuraavasti:

*Cum dicis septuaginta, indicem (ut supra) circumflexum pollice immisso superimplebis, ungue dumtaxat illius erecto trans medium indicis artum.*¹

Index circumflexus (‘[peukalon] ympäri taivutettu etusormi’) ja *pollex immissus* (‘[etusormen] sisään pistetty peukalo’) viittaavat tietenkin kuudenkymmenen kohdalla saavutettuun asentoon. Etusormi siis ”ylitäytetään” (*superimplere*) peukalolla, eli peukalo työnnetään sen läpi niin, että peukalon kynsi ohittaa pystyasennossa etusormen keskimmäisen nivelen.² Asia on helppo kokeilla omalla kädellä, ja tekstin välittämä merkitys voidaan ilmaista käännöksessä.

Edellä kuvattu kokemuksellinen lähestymistapa ei kuitenkaan ole aina mahdollinen. Gladiaattorikisoissa käytetty peukaloele, jolla toivottiin antautuneen osapuolen kuolemaa, on tulkittu myöhempien aikojen viihteessä alaspäin osoittavaksi peukaloksi. Juvenalis (3, 36–7) ja Prudentius (c. *Symm.* 2, 1097–9) viittaavat siihen käännettynä peukalona, (*con*)*verso pollice*. Millaisesta ”kääntämisestä” on kyse? Asia ei tietenkään ratkea kokeilemalla, vaan selvittämällä oleellisen sanan todennäköisin merkitys filologille tutuin keinoin. Kirjallisten ja kuvallisten lähteiden epäsuoran todistusaineiston perusteella voidaan päätyä siihen lopputulokseen, että peukalo on osoittanut ylöspäin.³ Näin ollen olisi perusteltua kääntää mainitut Juvenaloksen ja Prudentiuksen kohdat suomeksi ”peukalo pystyssä”.

Lopuksi vielä esimerkki varsinaisesta tekniestä tekstistä, jonka osalta tilannetta monimutkaistaa paitsi kahden kehon vuorovaikutus, myös teknisen sanaston läsnäolo. Toiselta vuosisadalta jaa. peräisin oleva papyrus *P. Oxy.* III 466 sisältää seuraavan painiharjoituksen (r. 19–20):

σὺ περιθες·
σὺ ὑπ’ αὐτὴν ὑπόλαβε·
σὺ διαβάς πλέζον

Tekstiote koostuu kolmesta komennosta, jotka annetaan vuorotellen painijoille. Komennot voisi kääntää esimerkiksi seuraavasti:

”Sinä, laita [käsi] ympäri. Sinä, tartu sen [käden] alta. Sinä, astu poikki ja kiedo.”

Suorittaja siis ottaa vastustajastaan otteen, johon vastustaja vastaa ottamalla oman otteensa. Lopuksi suorittaja jatkaa jonkinlaiseen lopetukseen, joka laskettaneen kaadoksi.⁴

Jos lähdetään siitä oletuksesta, että ihmiskeho on aina samanlainen ja että painia säätelevät pysyvät mekaaniset lainalaisuudet, on houkuttelevaa yrittää sovittaa tekstiin jonkin nykyaikaisen, tulkitsijalle tutun painityylin liikkeet. Erilaisten mahdollisuuksien kirjo on kuitenkin huomattavasti laajempi kuin aiemmassa peukaloetusormiesimerkissä. Teksti viittaa tietystä painikulttuurillisessa kontekstissa tunnetuihin liikkeisiin, eikä se varsinaisesti välitä muuta tietoa kuin näiden tunnetuiksi oletettujen liikkeiden järjestyksen ja aseman harjoituksena.

Tekstissä käytetyt sanat on semanttisin perustein mahdollista yhdistää muualta tunnetuihin kuvallisiin esityksiin painitekniikasta, mutta tämä toimenpide ei varsinaisesti tuota uutta tietoa itse tekniikasta, sillä se oikeastaan vain yhdistää tulkinnan sanasta tulkintaan kuvasta.

Edellä sanotun perusteella tällaisen tekstin kääntäminen sisällön välittämisen kannalta mielekkäällä tavalla on siis hyvin haasteellista, ellei suorastaan mahdotonta.

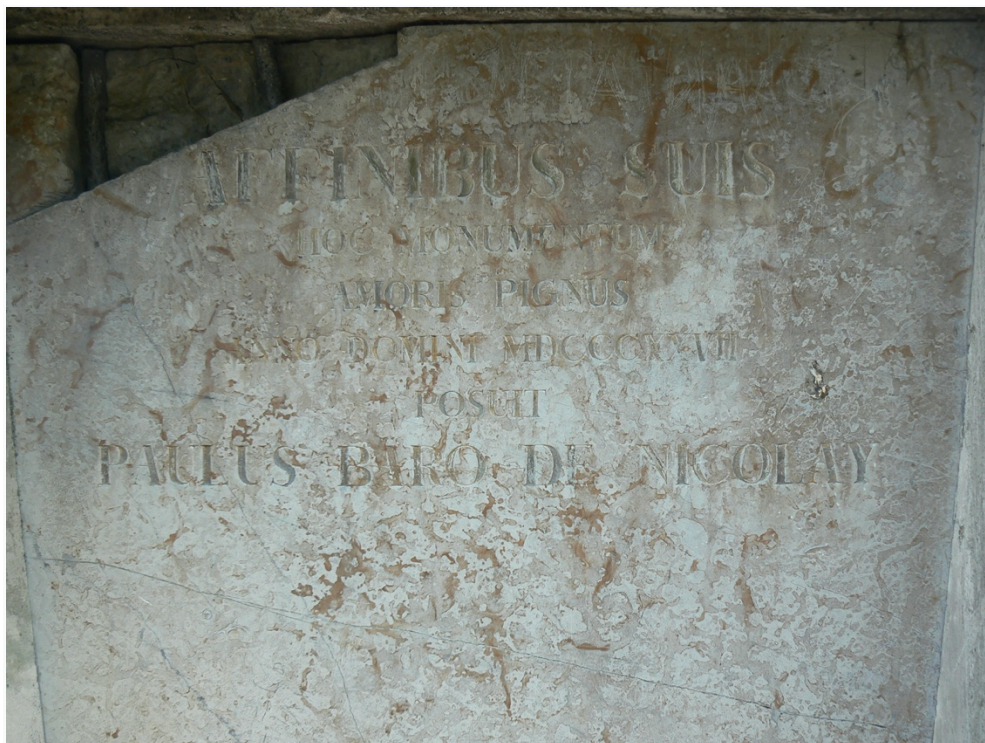
¹ Ed. C. W. Jones, CCL 123B (1977), 270.

² BAV, Urb.lat.290, fol. 31r esittää asennon toisin.

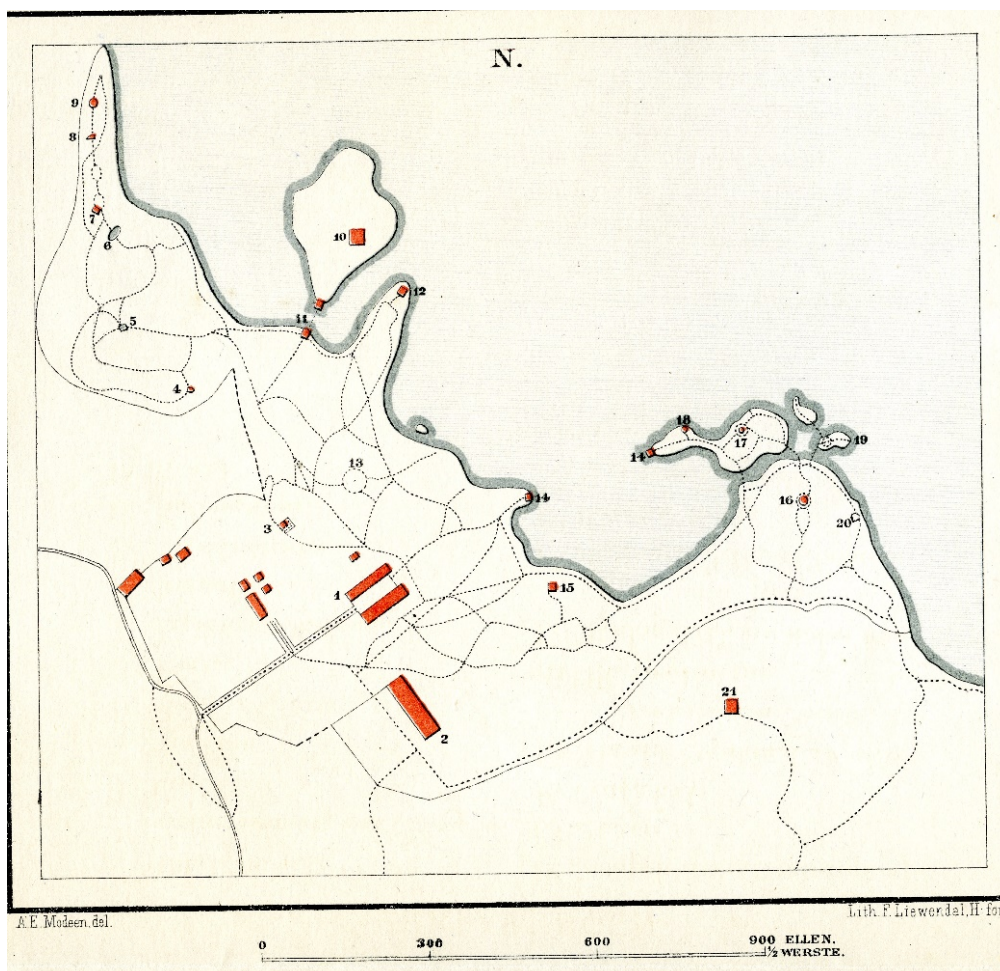
³ A. Corbeill, *Nature Embodied*, Princeton–Oxford 2004, 41–2, 62–4.

⁴ Ks. A. Ijäs, ”Greek papyrus of pragmatic literature on combat technique (P. Oxy III 466 and LXXIX 5204)”, *Arctos* 54 (2020), 141–65, etenkin 155–60.

(Jatkoa sivulta 20.)

Eteläsivun kirjoitus. (Kuva: Ilkka Kuivalainen.)

Plan des Parkes 'Monrepos' *Das Landgut Monrepos in Finnland 1804* -teoksen vuoden 1875 laitoksessa. Numero 15 on Brogljo-Denkmal auf dem Leukatischen Felsen, ja numero 17 Denkmal (Cäsar nobis haec otia fecit).

TULEVIA TAPAHTUMIA

KFY:n kokoukset

Meneillään olevan pandemian johdosta KFY:n kokoukset järjestetään syksyllä etäyhteyksin.

FT Jaakkojuhani Peltonen pitää esitelmän tiistaina 19.10. klo 18.00 aiheesta "Aleksanteri Suuri keskiajan ja uuden ajan taiteessa". Peltonen toimii post doc -tutkijana Tampereen yliopistossa. Zoom-linkki esitelmään:

<https://helsinki.zoom.us/j/66626305909?pwd=b0cybWE2eWJFdXc1TlhVZVdHZytnUT09>

FT Tuomo Nuorluoto pitää esitelmän tiistaina 23.11. klo 18.00. Aihe ilmoitetaan myöhemmin. Hän toimii post doc -tutkijana Uppsalan yliopistossa. Zoom-linkki esitelmään:

<https://helsinki.zoom.us/j/66973656050?pwd=bTlaTmtia2ZTK0ZxSzM2aTFrbWpYUT09>

Tuoreimmat tiedot löytyvät aina yhdistyksen verkkosivuilta (<https://klassillisfilologinenyhdistys.wordpress.com>) sekä jäsenkirjeestä.

